

MELUZYNNA

ISSN 2449-7339

2 (13) (2020) | Rocznik VII

DOI: 10.18318/me.2020.2-01

PRZEKROJE I ZBLIŻENIA

Jacek Szczepański*

Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0002-2236-0475

„Niewieściuch głupi” czy Boży siłacz? O poetyckim obrazie Samsona w utworach Wacława Potockiego

O inspiracjach biblijnych w twórczości Wacława Potockiego wiele do tej pory napisano, lecz temat nie został jeszcze wyczerpany (Kukulski, 1962; Malicki, 1980a; Malicki, 1980b; Goliński, 1998a; Goliński, 1998b; Hanusiewicz, 2001). Niezwykle obszerna spuścizna literacka poety z Łużnej, a także duża liczba odniesień do Biblii stanowią wyzwanie dla badaczy tego problemu. Niełatwo więc oszacować, jak bardzo zróżnicowane są konteksty, w których pojawiają się poszczególne motywy. Z tego samego powodu trudność sprawiają analizy konkretnych wątków, sposobów ich zastosowania w tekście i związane z nimi zabiegi poetyckie. Rola Pisma Świętego w twórczości łuznianina była znacząca. Topika biblijna była tworzywem, które poeta tworczy przekształcał, a niekiedy także poddawał egzegezie:

Potocki potrzebował wzorów. Były dla niego punktem wyjścia, natchnieniem dla własnych rozważań, niekiedy osią tematyczną. Zawsze jednak wykraczał poza nie, bądź w realizacji całego utworu, bądź choćby tylko w dygresjach, którymi wiązał obcą fabułę z polską rzeczywistością, z poszukującym czegoś „swego” czytelnikiem (Otwinowska, 1987, s. 15).

Jednym z najbardziej znanych tekstów Potockiego opartych na Starym Testamencie jest poemat *Judyta* (zob. Krawiec-Złotkowska, 2014, s. 67–89; Ryczek, 2017, s. 189–209). Łuznianin

* e-mail autora: js.szczepanski@student.uw.edu.pl

napisał także *Tydzień stworzenia świata*, *Nowy zaciąg pod chorągiew starą tryumfującego Jezusa* oraz *Dyjalog o zmartwychwstaniu Pańskim*. Do tego dochodzą bardzo liczne nawiązania w wierszach. Dla przykładu, liczbę takich odniesień w samych *Moraliach* Leszek Kukulski szacuje na przeszło trzy tysiące (1962, s. 51). Trzeba dodać, że są one bardzo zróżnicowane – Potocki sięgał po różne obrazy staro- lub nowotestamentowe. Chętnie eksploatował treść Księgi Rodzaju, wielokrotnie wspominał o grzechu pierwszych ludzi bądź o zbrodni Kaina. Nie poprzestawał jednak na powszechnie znanych fragmentach Biblii. Popularne motywy przeplatał z wątkami świadczącymi o niezwykle dogłębnej znajomości Pisma Świętego. Wzbogacał swoje utwory wzmiankami o Achitofelu, Amnonie i Tamar czy oślicy Balaama¹. Należą one do elementów rzadko pojawiających się w poezji staropolskiej, a ich obecność w twórczości Potockiego stanowi obiecujący materiał dla ewentualnych studiów. Zgodnie z założeniem, że dopiero zestawienie wszystkich utworów, w których są obecne nawiązania do tego samego wydarzenia bądź postaci biblijnej, uwidoczni pewne właściwości piśmiennictwa Potockiego, w tym studium uwaga została skupiona na odniesieniach do starotestamentowej postaci Samsona.

Niewątpliwie na twórczość luźnianina i jego swobodę posługiwania się motywami staro- i nowotestamentowymi wpłynęła przynależność do zboru braci polskich. Zdaniem badaczy to właśnie zasada *sola Scriptura*, wyznawana także przez tę wspólnotę, motywowała poetę do powrotu „do źródeł” (Goliński, 1998a, s. 46; Goliński, 1998b, s. 21–23; Kowalczyk, 2017, s. 37). Zgodnie z postulatem Marcina Ruara – rektora Akademii Rakowskiej – antytrynitarze praktykowali codzienną lekturę Pisma Świętego w języku ojczystym (Tync, 1959, s. 339), co również mogło być czynnikiem wpływającym na biblijną erudycję Potockiego. Niezależnie od uwarunkowań konfesyjnych, miała ona swoje podłoże kulturowe, wpisywała się w nurt barokowej tematyki religijnej. Korzystanie z topiki biblijnej zalecał na przykład Maciej Kazimierz Sarbiewski w traktacie *De perfecta poesi*:

Zasób możliwości trzeciej grupy winno się czerpać z dwu źródeł: z całej historii biblijnej i z teologii; zwłaszcza *Pismo św.* wydaje mi się samo przez się źródłem cudownych możliwości wszelkiego rodzaju, z których, jeśli zechcemy je tylko naśladować, stworzyć można poemat chrześcijański wielokroć obfitszy i pełniejszy niezwykłych zdarzeń, niż tysiąc *Eneid* czy *Iliad* (Sarbiewski, 1954, s. 73).

Czerpano z Biblii nie tylko w celu odniesienia się do tradycji literackiej i wzbogacenia tym samym pisanego utworu. Wspieranie się nią służyło także jako pewnego rodzaju element perswazyjny, potwierdzający słuszność głoszonych poglądów. Należałoby też wspomnieć o wpływie ustaleń soboru trydenckiego dotyczących inspiracji Pismem Świętym (Baron, Pietras, 2004, s. 780–785). Zachęcano między innymi do zastępowania w utworach motywów mitologicznych biblijnymi oraz podważano autorytatywność wzorów literatury klasycznej.

¹ Mowa np. o utworach: (O II 2) *Nowy cud w pogórskich krajach* (Achitofel), (O I 246) *Syta miłość w Amnonie* (Amnon i Tamar), (O I 468) *Oślica Balamowa*, (F 515) *Omyłka księcia* (Balaam). Skrótom O w tekście oznaczony został utwór z *Ogrodu nie plewionego*, F – z *Fraszek*; cyfry rzymskie wskazują poszczególne części dzieła, a arabskie – numery utworów. Zastosowane odnośniki dotyczą wydania *Dzieł* opracowanego przez Kukulskiego (Potocki, 1987o; Potocki, 1987f).

Skłonność Potockiego do korzystania z Biblii była związana również z jego przynależnością do warstwy stanu szlacheckiego i związanym z tym modelem religijności. Pobożność autora była typową dla szlachcica ziemianina (zob. Łukarska, 2018, s. 25–65)². Przejawiała się także między innymi w odniesieniach do Boga – Stworzyciela i Opiekuna, czy w pochwałach cnotliwego życia ziemiańskiego (Potocki, 1992, s. 76–81).

Przegląd poszczególnych odniesień do historii i postaci Samsona w tekstach Potockiego wypada zacząć od przypomnienia źródła tych motywów. Dzieje bohatera zostały opisane w Księdze Sędziów (Sdz 13–16)³. Samson był Nazirejczykiem, czyli osobą, która złożyła śluby nazireatu. Oznaczało to pełne poświęcenie się Bogu, przejawiające się między innymi w wystrzeganiu się napojów alkoholowych oraz winogron, wyznawcom nie wolno było także zbliżać się do zmarłych i ścinać włosów, z których Samson czerpał swoją moc, odznaczał się bowiem niezwykłą siłą (zob. Lb rozdz. 6). Umożliwiła mu ona liczne zwycięstwa nad Filistynami i dopiero w wyniku podstępu bohater dostał się w niewolę. Do jego upadku przyczyniła się kochanka Dalila, której to Samson wyjawiał sekret swojej mocy. Nazirejczyk zemścił się na Filistynach podczas uroczystości ku czci Dagona – rozepchnąwszy filary świątyni, zginął wraz z rzeszą wrogów. Historia Izraelity dostarcza wielu symboli i motywów, które inspirowały późniejszych twórców (zob. Pokryszka, 2012, s. 996–998).

Potencjał historii Samsona nie tkwi jedynie w wymienionych wątkach, polega on także na wymownej dychotomii, którą przejawia biblijny heros. Wymienić można kilka jej poziomów. Andrzej Jędrzejczak wspomina, że Samson jako sędzia ma przewodzić Izraelitom; do niego należą sądy i sprawowanie władzy. Mocarz sam jednak błędzi jak ślepiec. Początkowo jedynie metaforycznie, później dosłownie – zostaje pozbawiony wzroku. W takim stanie nie może już pełnić swojego urzędu. Dalej autor zauważa rozbieżność między przeznaczeniem Samsona a jego faktycznym postępowaniem. Zamiast uwolnić swój lud spod władzy Filistynów, Hebrajczyk żeni się z kobietą pochodzącą z wrogiego plemienia (Jędrzejczak, 2019, s. 24–25). Wreszcie słuszne jest stwierdzenie Elie Assis, że Izraelita prezentuje typ wojownika, który mimo zewnętrznej siły jest bezbronny wobec swoich namiętności. Ten, który w pojedynkę pokonał tysiąc Filistynów, nie potrafił oprzeć się kobiecie (Assis, 2014, s. 10–11). Wymowna jest krytyka, której poddawano tę starotestamentową postać. Samson pełni dwojaką funkcję: wzoru i antywzoru. Nie sposób nie stosować wobec niego binarnej kategoryzacji, ponieważ granice między aprobatą i negacją jego charakteru są płynne, co zresztą wykaże poniższa analiza.

W twórczości Potockiego można znaleźć takie utwory, w których motyw Samsona zostaje jedynie zasygnalizowany i takie, gdzie ten wątek jest rozwijany. Poeta odsyła do konkretnych sytuacji, do określonych cech bohatera biblijnego, dlatego też zgromadzone utwory zostaną przejrane według kryterium sposobów ujęcia przez poetę wątku Samsona.

² Autorka poświęca szczegółowej charakterystyce religijności szlachty jeden z rozdziałów swojej książki.

³ Wszystkie cytaty z Pisma Świętego podaję według: Wujek, 1923.

Wiersz rozpoczyna się stwierdzeniem, że nie tylko ciała ludzkie, ale i groby je kryjące podlegają niszczycielskiej i wszechobecnej sile śmierci, pogrążającej materialne świadectwa w nicości. Dowodzi tego to, że przecież nie zachowały się do czasów współczesnych poecie miejsca, gdzie zostali pochowani Herkules, Samson i Aleksander Wielki. Postacie te odznaczyły się za życia męstwem, dlatego pamięć o nich powinna przetrwać. Tymczasem mogiły bohaterów „wywietrzały”, a ich sława ocalała tylko dzięki temu, że ich czyny zostały spisane⁶.

Wiersz (O II 241) *Drugie takież (Wszystkimi człek członkami...)* (Potocki, 1987o, s. 337) opowiada w rubaszny sposób o sile Samsona:

Wszystkimi człek członkami swego ciała włada.
Kiedy nie chce – nie patrzy, nie słucha, nie gada,
Nie śpi, nie je, nie pije, nie robi; wolno mu
Leżeć, chodzić, stać, siedzieć, w drodze być i w domu.
Jeden paskudny zadek swej pacholek dumy:
Ani Samson swą siłą, ani mu rozumy
Arystotelesowe, ani Galen radzi;
Sra, kiedykolwiek zechce: i gada, i kadzi;
By w najpilniejszej sprawie, nie da mówić z nikim.
Anoż: pan świata – zadku swego niewolnikiem!
Do kłopotu czasem koszt, bo musi opłacać,
Nie chceli w pludry nakłnąć albo gębą wracać.
(w. 1–12)

Przedmiotem zainteresowania jest tu „paskudny zadek”, nad którym człowiek tak naprawdę nie ma kontroli. Co więcej, jest jego niewolnikiem. Przeciwstawione mu zostają pozostałe części ciała, nad którymi ludzie mają władzę. Problem jest hiperbolizowany, podmiot mówiący uznaje, że ani siła Samsona, ani mądrość Arystotelesa i Galena nie zapewnią kontroli nad zadkiem człowieka. Ma to na celu wzmocnienie komizmu spostrzeżenia: człowiek jest zdominowany przez własną fizjologię. Poeta odnosi się w utworze do tematyki skatologicznej zaraz po wzmiance o Samsonie. Sąsiedztwo tak nieprzystających do siebie kontekstów, połączenie materii poważnej z przyziemną⁷ także dziś zadziwia. Zabieg ten można tłumaczyć przynależnością utworu do *Ogrodu nie plewionego*, w którym znajdowały się w dużej mierze teksty o żartobliwej, błahej tematyce (Kukulski, 1966, s. 5–11). Ponadto – jak zauważa Agnieszka Czechowicz – Potockiego fascynował bachtinowski „dół cielesny” (2008, s. 50), sfera mało poetycka, dotycząca wychodka. To zainteresowanie poety ujawnia się również w powyższym wierszu.

Zaskakujące jest także zastosowanie wątku włosów Samsona w (111) *Komplementie do panny herbu Węda* (Potocki, 1987h, s. 447) z *Pocztu herbów* (Potocki, 1987h):

⁶ O toposie literatury jako tej, która unieśmiertelnia bohatera literackiego, zob. Curtius, 2005, s. 495–499.

⁷ O podobnej konfrontacji rejestrów stylistycznych w utworach Potockiego pisała również Agnieszka Czechowicz (2005, s. 177).

Nie tylko, śliczna dziewczko, w herbie, lecz i w oczu
 Nosisz wędę (taka moc w twoim jest warkoczu,
 Jaka była niekiedy w Samsonowym włosie),
 Że kto ją tylko połknie, do śmierci trudno się
 Zedrze: bo jeżeli jej miłość nie dobędzie,
 Darmo się rzuca, musi umierać na wędzie.
 (w. 1–6)

Mowa tu o pięknej dziewczynie – jej urodę podmiot liryczny docenia w skierowanych do niej pochwałach. Paralela włosów kobiety i Samsona dotyczy ich mocy, ale w obu tkwi innego rodzaju tajemna siła. Koncept polega na paradoksalnym podobieństwie różnic, zgodnie zresztą z zasadą *concor discordia*. Wątek nie jest rozwijany, pojawia się jedynie w roli parentezy. Można zauważyć, że w tym wierszu Potocki ponownie skupia się na błażej tematyce. Poeta sięga po biblijne motywy, ale umieszcza je w mniej poważnym kontekście.

W epigramie (20) *Dojrzałem u mężowi* (Potocki, 1987n, s. 439–440), pochodzącym ze zbioru *Nagrobki*, Potocki wspomina o dźwiganiu bram Gazy:

I siłą, i rozumem już dojrzałe mężę
 Zrównawszy, mąż te groby ciałem swym zalęże.
 Tyle szwanków na koniu, na wodzie, na wozie,
 Tyle prac i niewczasów wytrwawszy w obozie,
 Kilkadziesiąt na wojnie wysłużywszy ćwierci,
 Co wiedzieć co dekretów swojej widząc śmierci –
 W domu, w wczasie, na łóżku, na doktorskim łonie
 Umiera, kładzie żywot, przepłynawszy tonie.
 Nosząc bramy po górach, co ledwie rozumem
 Pojęta, leży Samson przywalony rumem.
 (w. 1–10)

Podmiot liryczny opiewa pewnego człowieka za jego męstwo i niezłomny, chwalebny żywot. Finalny dystych roztacza wizję Samsona noszącego bramy miasta po górach. Ów niepokonany siłacz w końcu zostaje „przywalony rumem”. To wyobrażenie zostaje skojarzone z walecznym żołnierzem, którego życie było równie doniosłe, co przywołanego bohatera biblijnego. Trafne jest spostrzeżenie poety: ten, który walczył na lądzie i na morzu, który trafił do niewoli i którego wiele razy usiłowano zabić – umiera podczas odpoczynku we własnym domu, mimo zapewnionej opieki lekarskiej. Równie ironiczny koniec Potocki dostrzega w historii Samsona. Nazirejczyk dokonał niezwykłych czynów za życia, między innymi wyrwał bramy miejskie i zaniósł je na pobliską górę. Zburzył też świątynię Filistynów, ale zginął przygnieciony jej gruzami. Pisarz przez analogię biblijną ujawnia swój zamysł i drwiącą konkluzję – jest ona składnikiem konceptu, na którym opiera się utwór. Z pozoru elegijny styl wypowiedzi zmienia swój wydźwięk pod wpływem ironicznego spostrzeżenia, a historia Samsona wieńczy obserwację.

Obraz Samsona noszącego wrota miejskie wykorzystany został ponownie we fraszce (O I 224) *Na utratnego* (Potocki, 1987o, s. 102), znajdującej się w *Ogrodzie nie plewionym*:

Dosyć był duży Samson, co w piśmiejch czytamy,
Kiedy z miasta wynosił na ramionach bramy;
Lecz ten jegomość duższy, bo na swoje barki
Trzy wsi ojcowskie włożył, pospołu z folwarki.
(w. 1–4)

Autor wspomina o sile Samsona i porównuje bohatera biblijnego z człowiekiem zdolnym unieść trzy wsie razem z folwarkami. Zestawienie ma charakter prześmiewczy, a przykład bogatego dziedzica przybiera postać ironicznej metafory. Podnoszenie w tym wypadku oznacza roztrwonienie spuścizny po ojcu. Interesujący jest również koncept poety, polegający na połączeniu dwóch historii zupełnie do siebie niepodobnych.

Kolejna grupa wierszy zawiera w sobie odwołania do zemsty i samobójczej śmierci⁸ Izraelity. Utwór (5) *Gorsze lekarstwo niż choroba* (Potocki, 1987f, s. 209) ze zbioru *Fraszki* (Potocki, 1987f) ukazuje popularne zdarzenie – kobieta chce pozbyć się szczurów w swoim domu:

Wyganiając pani szcuchy,
Zapuşciła ogień w dziury,
Gdzie się te bestyje lęły,
I spaliła z gniazdem węgly.
Zaprawdę, nie masz co chwalić:
Dla szcureków chałupę spalić!
Gorsze, każdy mi to przyzna,
Lekarstwo niżli trucizna.
Jeden tylko Samson ślepy
Burzył z Filistyny sklepy.
(w. 1–10)

Autor upraszcza tę sytuację, twierdzi, że nie warto było podpalać domu, żeby wypłoszyć z niego szkodniki. Wspomina o Samsonie, który zniszczył budynek świątyni po to, by uśmiercić swoich wrogów. Nazirejczyk był oślepiiony, dlatego podjął taką decyzję. Postępowania kobiety nie można usprawiedliwić podobną ułomnością. Potocki przywołuje w anegdocie jeden z najbardziej znanych fragmentów historii Samsona po to, by opisać zdarzenie pozbawione tak głębokiego dramatyzmu. Zestawienie tragicznej śmierci Nazirejczyka ze wspomnianym w wierszu wypadkiem, do którego doszło w wyniku bezmyślności, buduje napięcie, które z kolei wzmaga drwinę – z kobiety.

⁸ Do samobójstwa Samsona Potocki odwołuje się w wierszach (124) *Miłość miłość rodzi* (Potocki, 1915a, s. 368) oraz (230) *Potrzeba zakon łomie* (Potocki, 1915b, s. 191–192) pochodzących z *Moralionów*. Wątek Samsona jest tam jedynie wtrąceniem, dlatego wymienionym utworom nie poświęcono uwagi w tym tekście.

(105) *Spólne rozbicie pociechą w żalu* (Potocki, 1987m, s. 66), utwór pochodzący z *Moralistów* (Potocki, 1987m), jest z kolei opisem ludzkiego dążenia do znajdowania zadowolenia w cudzym nieszczęściu:

Słaba w ostatnim życia pociecha terminie,
 Że nie sam jeden człowiek, że ich siłu ginie:
 Rad by złodziej, mając już postronek na szyje,
 Żeby wszyscy pomogli tej mu kompanijej.
 Słaba i nie bez grzechu w szkodzie to nagroda,
 Że wszystkich abo wielu taż potkała szkoda.
 Zostanie kilka domów, kiedy miasto zgore,
 Patrzą oczy zazdrością pogorzalców chore.
 Temu nikt nie zazdrości – wszyscy piją na dnie –
 Kto z rozbitej galery śmierci się wykradnie,
 Że przy jednym, zgubiwszy wszystko, został życiu;
 Chyba ci, co stradali przyjaciół w rozbiciu.
 Znam siłu tak prywatnej krzywdy niecierpliwych,
 Daleko jeszcze gorzej od Samsona mściwych:
 Nie chcą inszej na rannym sercu widzieć blizny,
 Tylko powszechną całą ruiną ojczyzny.
 (w. 1–16)

Zdaniem autora świadomość współdzielenia nieszczęścia z wieloma innymi osobami jest niewielką pociechą. Postać Samsona pojawia się w końcowym fragmencie wiersza. Podmiot mówiący stwierdza, że zna ludzi, którzy jeszcze bardziej od Nazirejczyka byli zapamiętali w dążeniu do odwetu. Ich upór często ma tragiczne skutki, może doprowadzić do „ruiny ojczyzny”.

Potocki nieco bardziej rozbudowuje wątek zemsty w utworze (54) *Na żaloszny przypadek w domu ichmościów panów Oborskich* (Potocki, 1987h, s. 418–419) ze zbioru *Poczet herbów*:

Mszcząc Samson urzniętego na głowie warkoczu
 Nad Filistyny, tudzież wylupionych oczu,
 Wywrócił dwa, na których cały dom się wspiera,
 Filary, trzy tysiące, gdzie i sam umiera,
 Zabiwszy nieprzyjaciół. Mając zdrowe włosy
 I oczy, wywrócił dwa herbowne kolosy
 Domu swego Oborski, oraz ojca z synem
 Żaloszny z tego świata zgładziwszy terminem.
 Nie o domu, o duszy pomnieć by mu lepiej,
 Kogo gniew bezrozumny na pomstę zaślepi.
 Że Samson, Żydem bywszy, nie pamiętał na nie?
 Bo nie wierzył, że w ciało wróci, w zmartwychwstanie.

Lecz chrześcijanie, którzy ewangelii wierzą,
Niechaj niebem i piekłem swe afekty śmierzą.
(w. 1–14)

Poeta odnosi się do zabicia Jana Zygmunta Oborskiego, kasztelana warszawskiego, i jego syna Jana Kazimierza, dworzanina królewskiego, do czego doszło w 1676 roku (Kukulski, 1987b, s. 571). Z wiersza wynika, że sprawcą zbrodni był ktoś z rodziny Oborskich. Potocki zestawia mordercę z Samsonem, z tym zastrzeżeniem, że Nazirejczyk wziął odwet z jasnych względów – odpłacił się za okaleczenie. Oborski zgładził swoich krewnych bez wyraźnego powodu. Poeta używa sugestywnej metafory – szlachcic swoim czynem obalił dwie kolumny wspierające dom⁹. Potocki wydobywa z pozornej analogii różnicę między tymi czynami. Zestawienie ich obok siebie pozwala wyeksponować niesprawiedliwość wspomnianego Oborskiego. Należąca do tradycji biblijnej postać Samsona funkcjonuje jako przykład człowieka, któremu nie została objawiona prawda o zmartwychwstaniu.

W (18) *Periodzie ósmnastym* (Potocki, 1987p, s. 510–511), zamykającym cykl *Periodów* (Potocki, 1987p), Potocki korzysta z motywu Samsona, by ukazać ogrom swojego żalu:

Pisać czy płakać będę, czy oboje razem,
Niežnośnego frasunku zmieszany obrazem?
Płakać oko, a serce wielkość mojej szkody
Pisać każe: nie masz łez z inkaustem zgody.
Piszę przecie i płaczę, a co większa, śpiewam:
I rymy, i litery gorzkim płaczem zlewam.
Gra Samson nieszczęśliwy, choć mu niewesoło
Głowę z włosów i z oczu obnażon[o] czoło,
Skacze, choć ślepy, mściwie ciesząc Filistyny,
Już, już śmierci od domu czekając ruiny.
Śpiewam i ja mizerny, jakowym więc krzykiem
Smutny łabędź pod ostrym świat żegna kozikiem;
Śpiewam i krwią z rannego serca sztychów wielą
Wylewam swą na papier skargę z Filomelą.
(w. 1–14)

Samson ma obrazować sytuację, w jakiej znalazł się poeta. Żaloba przynagła Potockiego do pisania, a nawet do śpiewu. Na tym polega podobieństwo bohatera lirycznego i Izraelity. Samson miał zabawiać Filistynów podczas uroczystości ku czci Dagona. Podobne doświadczenia spotkały Potockiego, któremu „serce wielkość [...] szkody / pisać każe” (w. 4–5) i którego Apollo

⁹ Mowa o rodzie Oborskich h. Roch II, którzy w herbie mieli kolumnę (Uruski, 1915, s. 219–220). Potocki buduje koncept na kilku płaszczyznach. Herb Roch II zwany jest także Pierzchała, a nazwa ta wywodzi się ze staropolskich „pirzchliwy”, „pirzchliwość”, „pirzchanie”, co znaczący „popędliwość, gniew, porywczność” (Brückner, 1927, s. 410–411). Cechy te mogły charakteryzować sprawcę morderstw, co poeta mógł subtelnie zasugerować.

przymusza do śpiewu. Paralela jest rozwijana: zarówno poeta, jak i Samson zostali okaleczeni. W rozepchniętych filarach ojciec doszukuje się symbolu swojego potomka. Oto syn stanowił jedną z podpór tropicznego domu rodzica. W chwili śmierci dom ten nie zawalił się jednak i nie pogrzebał ojca wraz z synem. Odwołanie do Samsona pozwoliło skonstruować oryginalny obraz żałoby; wpisanie Nazirejczyka w tematykę pogrzebową samo w sobie jest pewnym *novum*. Motyw starotestamentowy służy tu jako tło, na którym Potocki zarysowuje scenę funeralną.

Potocki wspomina o Nazirejczyku dzierżącym oślą szczękę w utworach (249) *Na toż drugi raz* (Potocki, 1987m, s. 144) z *Moraliiów*:

Łacniej Herkulesowi klawę, łacniej, rzekę,
I Samsonowi z ręką oślą wydrzeć szczękę,
Niż Bogu czego czleka nie sądzi być godnym.
Nie wskóra musem ani kształtem człek łagodnym.
(w. 7–10)

oraz (O I 444) *Do posłów województwa krakowskiego na sejm grodzieński* (Potocki, 1987o, s. 196–197) z *Ogrodu nie plewionego*:

Ani podstoli wyda kolegi i posła,
Lecz jako Samson szczęką znaną z osła,
Niech się Księstwo z Koroną trwalszą ligą złoży,
Tysiąc jednym zamachem Litewek położy.
(w. 5–8)

Nie opisuje przy tym walki Samsona, tylko skupia się na mocnej więzi, jaka łączy siłacza z bronią. W pierwszym z przytoczonych fragmentów poeta stosuje charakterystyczny zabieg: Samson prezentuje najwyższy zakres danej jakości. W *Spólnym rozbiciu pociechą w żalu* była to żądza zemsty, tutaj – kłopot w zdobyciu wiary. Niełatwo jest wydrzeć oślą szczękę z ręki Samsona, ale jeszcze trudniej skłonić siebie samego do wiary. Potocki używa tego schematu, by wyeksponować opisywany w wierszu problem. W wierszu *Do posłów...* nawiązanie do Nazirejczyka pełni już rolę argumentu. Korona Polska i Wielkie Księstwo Litewskie powinny się silniej zjednoczyć, bo wtedy będą potężniejsze. Takie połączenie przypomina Potockiemu Samsona walczącego oślą szczęką, który zabił nią tysiąc Filistynów.

Dla łuźnianina użyteczny staje się nawet tak marginalny epizod, jak mielenie ziarna w nie-
wol¹⁰. W wierszu (97) *Lew na powrózku* (Potocki, 1915a, s. 352) pisał:

¹⁰ Motyw ten zostaje także wykorzystany w wierszu (206) *Znam cię po sierci* (*Na toż drugi raz*) (Potocki, 1915b, s. 170–171) ze zbioru *Moraliiów*.

Mógszy robić na sławę nauką i cnotą,
Znikczemniał, marną w domu zasnąwszy ślepotą.
Mógszy na wojnie, abo znacznym być w kościele,
Filstynom z Samsonem ślepym w żarnach miele.
Kosztów ojcowskich, trudów swych zabywszy tyła
W naukach, włosy leda strzyże mu Dalila.
(w. 5–10)

Samson figuruje jako postać, która zmarnowała swój potencjał i zawiodła nadzieje w niej pokładane. Gorycz tak marnego końca wzmaga to, że poprzednie dokonania bohatera zostały przekreślone przez drobną rzecz – ścięcie włosów. Poeta krytykuje wykształconych ludzi, których zaślepia „cielesna fortuna”. Pożądliwość i wynikająca z niej ślepotą to punkty, w których – według Potockiego – zbiegają się dwie przedstawione historie. Podobieństwo jednak nie jest oczywiste, a poeta popisuje się swoim *ingenium* poetyckim, kojarząc tak odległe od siebie obrazy.

W wierszu (159) *Jeszcze żniwo w trawie* (Potocki, 1915b, s. 130) Potocki umieścił wzmiankę o spaleniu upraw Filistynów:

Cieszy, widząc, że mu się pełne żyta niwy
Zazielenią, skoro śnieg spędzi wiosna kliwy,
Jakby to już gospodarz w rękę trzymał prawie,
Nie uważa, że jeszcze jego żniwo w trawie.
Nie myśli, że złym wiatrem, złym deszczem, szreżogą
Z żytem oraz pocięchy jego upaść mogą.
Nie tylko lubo w kłosie, lubo w kopie stoi,
Ale się i w stodole niechaj o nie boi.
W kopie zgnić, w gumnie zgorzeć jego radość może;
I na pniu pał Samson Filistynom zboże.
(w. 1–10)

Poeta poucza o niepewności ludzkich przedsięwzięć. Za przykład służy uprawa żyta. Plony mogą ulec zniszczeniu na każdym etapie wegetacji, czy to na polu, czy w spichlerzu. Obserwację domyka przywołany epizod zemsty Samsona, który spalił zboże Filistynom.

W *Poczie herbów* znajduje się zbiór tekstów nawiązujących do herbu Samson. W zdecydowanej większości tych utworów pojawiają się motywy miodu oraz walki z lwem. Potocki używa ich konwencjonalnie – pokonanie lwa świadczy o męstwie, a miód symbolizuje zdobyty łup. W *Początku* (Potocki, 1696, s. 368) czytamy:

Odwagi i większego znak nad ludzi męstwa,
Otrzymanego w oczach królewskich zwycięstwa:
Nad ten inszego szukać nie trzeba dowodu,
Jako Samson w rozdarłej lwiej paszczęce miodu

Dostawszy, między matkę i ojca go dzieleł,
 Na podobną odważny rycerz się ośmieleł.
 Dobywszy sam fortece, bez szturmu, bez kupy,
 Bogate ojczyźnie swej w wojsku dzielił lupy.
 (w. 1–8)

W *Do tegoż* (Potocki, 1696, s. 368) zwycięstwo nad bestią ukazane jest ponadto jako czyn dokonany po to, by zdobyć sławę:

Nie może się nasz rycerz równać z Lizymachem,
 Bo ten był do odwagi przymuszony strachem,
 Dla samej sławy Samson lwa srogięgo dusi,
 Nie z musu, dla sławy się o fortecę kusi.
 (w. 9–12)

Inaczej relacjonuje to zdarzenie autor *Księgi Sędziów*, pisząc, że Samson nie powiedział nikomu o walce z lwem, a podzieliwszy się miodem z rodzicami, również zachował w tajemnicy jego pochodzenie. Potocki w kolejnych wierszach konsekwentnie interpretuje lwa jako szatana¹¹, z którym księża – na wzór Samsona – powinni walczyć. Zaniedbanie tego obowiązku staje się przedmiotem krytyki w utworze *Do księdza herbownego* (Potocki, 1696, s. 369):

Samsona, księżę, widząc na twoim sygnecie,
 Nic się lepiej kwadrować nie mogło na świecie,
 Diabła lwem Pismo zowie, który dla zdobyczy
 Na Kościół Boży kracząc straszny głosem ryczy,
 Więc, że takich drapieżnych bestyj milijonem,
 Każdy kapłan z osobna winien być Samsonem.
 Prosto mu się do zębów, prosto mieć do paszcze,
 Siłaż dziś księży grzesząc, tę bestyją głaszczcie.
 (w. 1–8)

Zdaniem poety wielu kapłanów nie tylko nie zwalczą diabła, lecz także się z nim zaprzyjaźnią. *Do tegoż* (*Nie spodziewaj się miodu*) (Potocki, 1696, s. 369–370) jest następnym przejawem zarzutów. Księża powinni ochraniać „Pańską owczarnię”, a tymczasem „wolać miód świecki lizać” i nie drażnić szatana. Potocki używa wspomnianego motywu biblijnego, by wskazać błędy duchowieństwa. Antyklerykalizm poety często przybierał właśnie taką formę (Kukulski, 1962, s. 52–53). Polegał na konfrontowaniu postaw kleru z autorytetem Pisma Świętego. W wierszu *Siedm włosów Samsonowych* (Potocki, 1696, s. 370) Potocki ponownie zwraca się do księży:

¹¹ Potocki opiera tę interpretację na słowach św. Piotra, który wzywa wiernych do czujności, ponieważ „djabł jako lew ryczący krąży, szukając, kogoby pożarł” (1 P 5, 8).

Siedm włosów Samson w głowie, którymi zwycięża

Lwy i ludzi; siedm mają sakramentów księża.

[...]

Niejednemuż te włosy, chociaż bronią krzyże,
Świat i ciało, miękczenia, Dalila wystrzyże.

Samsonowić odrosły, gdy wywraçał słupy,
Ledwie między tak wielą nalazłbym biskupy
Kilku, choć kilkunastu; nie ręką z Samsonem,

Sercem piekło, ojcowie, burzcie uniżonem,
Dopiero jest skuteczna ofiar waszych władza,
Kiedy się ręka z sercem, serce z ręką zgadza,

Namci wszystko za jedno z jakichkolwiek ręką,
Ale wy na sądnym dniu nie zgryziecie sęku.

Niejednegoż z Samsonem odesła do młyna,
Gdzie swe otręby będzie pytlował chudzina.

(w. 1–2, 9–20)

Samson po raz kolejny służy jako wzór człowieka walczącego ze złem. Sakramenty pełnią tę samą funkcję, co włosy Nazirejczyka – mają gwarantować siłę i przewagę nad nieprzyjacielem. Poeta zauważa jednak, że sakramenty nie zapewnią zwycięstwa nad piekłem, jeśli księża będą obłudni. Przywołany motyw Samsona stanowi przestrożę dla kleru, który będzie musiał zdać sprawę ze swojego postępowania na sądzie ostatecznym.

W *Nagrobku herbownemu* (Potocki, 1696, s. 370–371) poeta opisuje życie pewnego człowieka, a czyni to przez zestawienie dziejów zmarłego z historią Nazirejczyka. Potocki przyjmuje podobną konwencję, co w wierszu *Dojrzałemu mężowi* – szlachcica nazywa Samsonem, a czyni jego zostają wyolbrzymione. Utwory różnią się charakterem, w *Nagrobku herbownemu* poeta nie drwi ze zmarłego, lecz uznaje go za jeszcze bardziej godnego pochwały. Szlachcic dorównał męstwem Samsonowi, dokonał tych samych czynów, ale nie popełnił błędów Nazirejczyka:

Mężniejszego niż tamten Samsona daleko

W tym grobowcu przykryło marmorowe wieko.

Wszystkiego, co i tamten dokazował śmieło:

Diabła, gorszego niż lew, zabijał w swym ciecie,

Zabijał pogan w polu, miejskie łomał mury,

Wedle prawa Bożego żył – nie do natury.

Ani tak spał na miękkim tego świata łonie,

Żeby mu czart serdeczne z włosów miał strzyc skronie,

Poczuł i wskok się porwał; ostrożniejszy potem,

Żeby znowu pobożnem odrosły żywotem.

Oczu świecka cielesna nie łupi mu żądza,

Oboje mieczem słowa Bożego odpądza.

Ani meł w ciężkich ziarnach doczesnych kłopotów,
 A że zawsze do nieba z ziemie wynieść gotów,
 Nie grał przy śmierci zwykłej grzesznym ludziom noty
 Na lutni serca swego, biadaż mnie niestoty.
 (w. 7–22)

Uwagę szczególnie przykuwa utwór (488) *Periphrasis historyjej Samsonowej*¹² (Potocki, 1987f, s. 400–401) z *Fraszek*:

Kiedy Samson w zaloty chodził do Dalile,
 Zastąpił mu lew, ale ufając swej sile,
 Uciekałby tak drugi, żeby go nie zżarła
 Bestyja, on mu rozdarł pysk aż do garła.
 Gdy nazad, odprawiwszy, idzie, dziewosłęby,
 Aż się lwu pszczoły roją, aż miód płynie z gęby.
 Stąd się pamiętna w piśmiech ona gadka rodzi:
 Z pożerze pokarm, słodycz z mocnego wychodzi;
 Którą gdy Filistyni dla zdrady niewieściej
 Zgadną, daje im zakład: sukien par trzydzieści;
 Skoro ich braciej trupem trzydziestu położył,
 Przeto więcej roboty niżli kosztułożył,
 Gadka z gadki urosła między przyjaciół:
 Kto lwem i kto Samsonem, co miody, co pszczoły?
 (w. 1–14)

Jest to parafraza – Potocki pozmieniał kolejność wydarzeń (Kukulski, 1987a, s. 672). Zabicie lwa nastąpiło przed spotkaniem z Dalilą, w drodze do Timny, gdzie Izraelita miał poślubić nieznaną z imienia Filistynkę¹³. Relacja przeradza się w interpretację dziejów Samsona. Podmiot mówiący rozpoznaje poszczególne symbole w tej historii i odnosi je do uniwersalnych prawd chrześcijańskich. Samson jest figurą *pars pro toto* całej społeczności żydowskiej, lew oznacza Jezusa¹⁴, a miód – Słowo Boże. Zarysowana zostaje paralela między fragmentem Księgi Sędziów i Ewangelią. Żydzi zabili Chrystusa – podobnie postąpił Samson, uśmiercając lwa. W tym wypadku motyw biblijny pełni funkcję pomocniczą. Na historię Nazirejczyka zostaje nałożona treść z Nowego Testamentu, a Potocki wydobywa sens typiczny z wątku Samsona i dokonuje jego egzegezy. Archetypy starotestamentowe znajdują swoje rozwinięcie i odzwierciedlenie w Nowym Przymierzu. Motyw Nazirejczyka przygotowuje słuchacza do przyjęcia prawd wiary.

¹² Utwór ten analizował już Andrzej Borkowski (2011, s. 26–29).

¹³ Por. Sdz 14, 1–11.

¹⁴ Potocki nawiązuje w wierszu do mesjańskiego przydomka Jezusa – „lew z pokolenia Judy”. Pojawia się on kilkakrotnie w Biblii, zob. Rdz 49, 8–10; Ap 5, 5.

Istota śmierci Chrystusa ukazana zostaje w klarownej formie – to, co metafizyczne, znajduje wyraz w tym, co fizyczne.

Koniec utworu odsłania dystans poety do postaci Samsona¹⁵:

A ty, marny Samsonie, niewieściuchu głupi,
Skoroć twój upór oczy obiedwie wylupi,
Tańcuj, graj, aż swojej dopędziwszy miary
Upadną świata tego maszyny filary;
I jeśli się zawczasu nie sprawisz rozumem,
Szkarałym cię przywałą z twoim wodzem rumem.
(w. 39-44)

Nie tylko zostaje skrytykowana siła Nazirejczyka, która nie zapewniła mu ochrony przez upokorzeniem; podmiot liryczny piętnuje także jego upór i brak rozsądku. Krytyka Samsona prowadzi do uniwersalnego napomnienia chrześcijan. Jeśli człowiek „zawczasu nie sprawi się rozumem”, pobłądzi jak ślepiec i straci swe życie. Zostanie wraz ze swoim wodzem – szatanem – przywalony zgłiszczami świata¹⁶. Puenta utworu ma silny wydźwięk i przedstawia Samsona jako antywzór biblijny.

Powyższy przegląd utworów pozwala wyciągnąć wnioski związane z wykorzystaniem przez Potockiego wątku Samsona. Nie dziwi częste przywoływanie obrazu siłacza, który wydaje się dla poety użytecznym symbolem mocy cielesnej. Potocki kwestionuje jednak ten przymiot, powątpiewa w przyczynę potęgi Hebrajczyka. Nie brakuje jednakże wątków prezentujących nadludzką siłę Samsona w neutralnym lub pozytywnym świetle. Rozbieżność w sądach poety może być powodowana brakiem jednoznaczności w historii Samsona. Bożego mocarza spotyka haniebny koniec; cudowne zwycięstwa nad wrogiem nie stwarzały powodu do przypuszczeń, że Izraelita padnie ofiarą intrygi. Okazuje się, że siła fizyczna nie jest wiarygodna, nie można jej ufać. Takie jest też przesłanie części liryków, w których pojawia się ta cecha Samsona.

Następnym częstym wątkiem jest zemsta, przywoływana zwykle w tragicznym kontekście jako siła oślepiająca człowieka i wiodąca do marnego końca. W utworach zawierających motyw Samsona mściciela można dostrzec pouczenie, by chrześcijanie porzucili chęć odwetu. Pomsta przynosi cierpienie, jest drogą donikąd. Człowieka niepotrafiącego zapanować nad pragnieniem odpłaty może spotkać los Nazirejczyka. Łatwo się w tej żądzy zatracić, a to zwiastuje klęskę. Niepohamowany gniew obróci się przeciwko napastnikowi. To uczucie oślepia, obnaża wewnętrzną słabość i ściąga na człowieka drwiny.

Motyw samobójstwa nie zyskuje tak dużego wydźwięku w utworach Potockiego. Łuznianin eksponuje za to żalony koniec bohatera izraelskiego. Samson jest postacią tragiczną, cierpiącą, ale też nierozumną i zmierzającą ku samounicestwieniu. Poeta widzi w Hebrajczyku

¹⁵ Dystans ten jest też obecny w wierszu *Do niewieściucha herbownego z Pocztu herbów* (Potocki, 1696, s. 369): „Samsona w herbie nosisz, który jednym duchem / Lwa rozdarł, lecz oraz był wielkiem niewieściuchem, / Bo to wszystko Dalila nieszczęśliwa zmaże / I tego, czego na niem lew nie mógł, dokaże” (w. 1–4).

¹⁶ Aluzja w utworze do słów Jezusa, który kilkakrotnie naucza, że „władcą tego świata” jest szatan. Por. Łk 4, 6; J 16, 8–11.

pochłaniające go żądze i uczucia, które przyczyniają się do klęski siłacza. Dostrzega jednak bardzo ludzką stronę bohatera – rozpacz. Potocki ukazuje w *Periodzie ósmnastym* (Potocki, 1987p, s. 510–511) już nie olbrzyma wzbudzającego postrach, ale cierpiącego człowieka. Z takim Samsonem, z takim obliczem Izraelity gotów jest się utożsamiać. Poeta odrzuca wizję nadludzkiej siły (w *Periodzie* co prawda porównuje się do Samsona, ale filary domu kruszy śmierć) i odnajduje siebie w bezradności Nazirejczyka.

Badane teksty pozwalają zaobserwować, że wątek Samsona jest dość często wykorzystywany przez Potockiego. Powyższe rozważania ukazały mnogość kontekstów, w których poeta zdołał osadzić tę samą historię. Odbiorca może zauważyć całe spektrum poziomów odczytywania jednego zaledwie wątku. Pojawiają się teksty całkowicie świeckie, blahe, żartobliwe, ironiczne, poważne, egzegetyczne. Taki przekrój ukazuje, jak Potocki traktuje Biblię, na ile sposobów wykorzystuje jej topikę. To dowód na to, jak poeta zręcznie potrafi podpierać się motywami biblijnymi, w jaki sposób je aktualizuje na gruncie własnej poezji. Różnorodność poruszanych tematów daje okazję do zaakcentowania odmiennych epizodów historii Samsona. Potocki z niej korzysta, ukazując niemal każdorazowo postać Nazirejczyka w odmiennym świetle. Raz jawi się jako tragiczny bohater, męczeńsko umierający razem z tysiącami wrogów, innym razem jako naiwny kochanek, dający się zwieść kobiecie, jeszcze innym razem – jako bezradny człowiek doświadczony cierpieniem. Poeta ma świadomość bogactwa symboliki biblijnej, potrafi dopasować tę samą historię do różnych kontekstów. Nie jest pisarzem używającym motywów z Pisma Świętego jedynie w poezji wzniosłej i patetycznej. Ujmuje je raczej w sposób komplementarny, uzupełniając poszczególnymi wątkami ogólny obraz Samsona wyłaniający się z jego tekstów. Potocki to poeta, który nie zawsze w sposób standardowy nawiązuje do tradycji, balansuje na granicy zwyczajowego wizerunku Bożego siłacza i polemiki z tym obrazem.

Bibliografia podmiotowa

- Potocki, W. (1696). *Poczet herbów szlachty Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, gniazdo i perspektywa staroświeckiej cnoty [...], tudzież Starożytność domów [...], krótko, zwięzłem opisuje wierszem, przez Waclawa [...] Potockiego podczaszego krakowskiego*. Kraków: M. A. Schedel.
- Potocki, W. (1915a). *Moralia*. Wyd. T. Grabowski, J. Łoś. T. 1. Kraków: Akademia Umiejętności.
- Potocki, W. (1915b). *Moralia*. Wyd. T. Grabowski, J. Łoś. T. 2. Kraków: Akademia Umiejętności.
- Potocki, W. (1915c). *Moralia*. Wyd. T. Grabowski, J. Łoś. T. 3. Kraków: Akademia Umiejętności.
- Potocki, W. (1987). *Dzieła*. Oprac. L. Kukulski. T. 1–3. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Potocki, W. (1987b). Nowy zaciąg pod chorągiew starą tryumfującego Jezusa, Syna Bożego [...]. W: W. Potocki, *Dzieła* (s. 551–597). Oprac. L. Kukulski. T. 1. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Potocki, W. (1987f). Fraszki. W: W. Potocki, *Dzieła* (s. 205–430). Oprac. L. Kukulski. T. 1. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Potocki, W. (1987h). Poczet herbów. W: W. Potocki, *Dzieła* (s. 381–482). Oprac. L. Kukulski. T. 3. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Potocki, W. (1987m). *Moralia*. W: W. Potocki, *Dzieła* (s. 7–340). Oprac. L. Kukulski. T. 3. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

- Potocki, W. (1987n). Nagrobki. W: W. Potocki, *Dzieła* (s. 431–462). Oprac. L. Kukulski. T. 1. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Potocki, W. (1987o). Ogród nie plewiony. W: W. Potocki, *Dzieła* (s. 7–658). Oprac. L. Kukulski. T. 2. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Potocki, W. (1987p). Periody. W: W. Potocki, *Dzieła* (s. 485–511). Oprac. L. Kukulski. T. 1. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Potocki, W. (1987r). Pieśni różne. W: W. Potocki, *Dzieła* (s. 467–469). Oprac. L. Kukulski. T. 1. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Potocki, W. (1992). Pieśń VI. Żywot ziemiański spokojny i szczęśliwy. W: W. Potocki, *Wiersze wybrane* (s. 76–81). Oprac. S. Grzeszczuk. Wrocław: Ossolineum.
- Sarbiewski, M.K. (1954). *O poezji doskonałej, czyli Wergiliusz i Homer*. Przeł. M. Plezia. Oprac. S. Skimina. Wrocław: Ossolineum.
- Wujek, J. (tłum.) (1923). *Biblia, to jest księgi Starego i Nowego Testamentu*. Warszawa: Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne.

Bibliografia przedmiotowa

- Assis, E. (2014). The Structure and Meaning of the Samson Narratives (Jud. 13–16). W: E. Eynikel, T. Nicklas (red.), *Samson: Hero or Fool? The Many Faces of Samson. Themes in Biblical Narrative* (s. 1–12). T. 17. Leiden, Boston: Brill.
- Baron, A., Pietras H. (2004). Wzywianie, cześć i relikwie świętych oraz święte obrazy. W: A. Baron, H. Pietras, *Dokumenty Soborów Powszechnych. (1511–1870) Lateran V, Trydent, Watykan I* (s. 780–785). T. 4. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Bieńkowski, T. (1972). Antyk – Biblia – Literatura. W: J. Pelc (red.), *Problemy literatury staropolskiej* (s. 307–355). T. 1. Wrocław: Ossolineum.
- Borkowski, A. (2011). *Imaginarium symboliczne Wacława Potockiego. Ogród nie plewiony*. Siedlce: Stowarzyszenie Tutajteraz.
- Brückner, A. (1927). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza.
- Curtius, E.R. (2005). *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*. Tłum. i oprac. A. Borowski. Kraków: Universitas.
- Czechowicz, A. (2005). Zgniła chusta / biały arkusz. Potockiego misterium papieru i ciała (lektura Pieśni XXI). W: L. Ślęć, A. Karpiński (red.), *Koncept w kulturze staropolskiej* (s. 173–183). Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Czechowicz, A. (2008). *Różność w rzeczach. O wyobraźni pisarskiej Wacława Potockiego*. Warszawa: Stowarzyszenie „Pro Cultura Litteraria”.
- Goliński, J.K. (1998a). Insza rzecz pobożność, insza nabożność. O poetyckich świadectwach religijności Wacława Potockiego. W: W. Walecki (red.), *Potocki (1621–1696). Materiały z konferencji naukowej w 300-lecie śmierci poety* (s. 39–52). Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Goliński, J.K. (1998b). „Via purgativa”. O religijności Wacława Potockiego i jej świadectwach poetyckich. *Pamiętnik Literacki*, 2 (89), 17–28.
- Hanusiewicz, M. (2001). Bóg w świecie z ciała i krwi. Słowo biblijne w „Pieśniach nabożnych” Wacława Potockiego. *Roczniki Humanistyczne*, 1 (49), 33–48.
- Hanusiewicz, M. (2009). Biblia w literaturze staropolskiej. *Studia Nauk Teologicznych*, 4, 223–246.

- Jędrzejczak, A. (2019). Zagadkowe relacje pomiędzy bohaterami sagi o Samsonie. Analiza wybranych elementów Sdz 13–16. *Studia Gdańskie*, 1 (44), 15–28.
- Kowalczyk, M. (2017). „Nowy zaciąg pod chorągiew starą tryumfującego Jezusa”. *O wyznaniowym wymiarze eposu biblijnego Wacława Potockiego*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Krawiec-Złotkowska, K. (2014). Zbożni rycerze Wacława Potockiego i ich pierwowzory (wybrane przykłady), *Tematy i Konteksty*, 4 (9), 67–89.
- Kukulski, L. (1962). *Prolegomena filologiczne do twórczości Wacława Potockiego*. Wrocław: Ossolineum.
- Kukulski, L. (1966). Poeta biesiadny i moralista. W: W. Potocki, *Wiersze* (s. 5–15). Oprac. L. Kukulski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Kukulski, L. (1987a). Komentarz. W: W. Potocki, *Dzieła* (s. 644–682). Oprac. L. Kukulski. T. 1. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Kukulski, L. (1987b). Komentarz. W: W. Potocki, *Dzieła* (s. 531–573). Oprac. L. Kukulski. T. 3. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Łukarska, B. (2018). *Religijność sarmacka w przekazie piśmiennictwa polskiego XVII i XVIII wieku. Zarys monograficzny i antologia tekstów źródłowych*. Częstochowa: Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza.
- Malicki, J. (1980a). *Słowa i rzeczy. Twórczość Wacława Potockiego wobec polskiej tradycji literackiej*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Malicki, J. (1980b). Wacława Potockiego „Rozbój duchowny”. W: T. Ulewicz (red.), *Miscellanea staropolskie* (s. 223–256). T. 5. Wrocław: Ossolineum.
- Otwinowska, B. (1987). Wstęp. W: W. Potocki, *Dzieła* (s. 5–26). Oprac. L. Kukulski. T. 1. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Pokryszka, A. (2012). Samson. W: F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski (red.), *Encyklopedia katolicka* (s. 996–998). T. 17. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Ryczek, W. (2017). „Wdowa znamienita”. *O Judycie Wacława Potockiego. Barok. Historia – Literatura – Sztuka*, 1-2 (24), 189–209.
- Skwarczyńska, S. (1985). *W orbicie literatury, teatru, kultury naukowej*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Tync, S. (1959). Wyższa szkoła braci polskich w Rakowie. W: L. Chmaj (red.), *Studia nad arianizmem* (s. 331–389). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Uruski, S. (1915). *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*. T. 12. Warszawa: Gebethner i Wolff.

“Effeminate fool” or God’s strongman? About the poetic image of Samson in the works of Wacław Potocki

Summary

The paper focuses on biblical references to Samson (chapters 13–16 in the Book of Judges) in the Wacław Potocki’s (1622–1686) works. The author discusses the religious and cultural background, that could have influenced the poet’s biblical erudition. Moreover, he presents some examples of cultural reception of this motif. The analysis of poems referring to Samson shows Potocki’s attitude to the Israelite’s hero. The poet questions his superhuman strength,

criticizes thoughtlessness and excessive trust yet he finds some traits that he can identify with. The author of this article determines the frequency of use of particular episodes of Samson's story. The breakdown reveals a diversity of subject matter in the analyzed poems and innovative approaches to some literary motifs.

Słowa kluczowe: Wacław Potocki, Biblia, Samson, poezja barokowa, koncept, egzegeza

Keywords: Wacław Potocki, the Bible, Samson, baroque poetry, concept, exegesis

